

Språkutveckling genom kvalitativ analys

ett material utarbetat i samband med uppdrag för Chalmers Tekniska Högskola av Bengt-Åke Wennberg

Sveriges system för spritförsäljning skall behandlas av EG-domstolen. Domstolens generaladvokat Michael Elmer har lämnat ett förslag till beslut. Detta har väckt stor kritik hos debattörer i Sverige. Man anklagar Elmer för att förvrängt fakta och missförstått inköpsrutiner och sortimentsarbete hos Systembolaget. Trots detta är det logiskt sett ett oantastligt aktstycke även om utgångspunkterna är felaktiga.

Elmers analyser bygger på sådant Elmer tror sig veta om hur det går till på den svenska marknaden, om Systembolagets organisation och om hur man inom branschen här i Sverige avgör vilka viner som skall ingå Systembolagets sortiment. I Sverige uppfattas dessa utgångspunkter som totalt felaktiga och irrelevanta. Elmer resonerar alldeles rätt men det blir fel.

Sveriges sammanhang är annorlunda

Hur kan det nu bli så? Eftersom Sverige sedan länge arbetat på ett alldeles unikt sätt med sina alkoholfrågor, och sannolikt mer kvalificerat och systematiskt än man kunnat göra i en traditionellt ”fri” marknad, så har vi här i Sverige andra erfarenheter än Elmer. Det är därför sannolikt att Elmer misstolkar

det han ser och att de ”fakta” har hänvisar till egentligen är missvisande. Han ser vad han kan se. Logiken är det emellertid inget fel på. Den är oantastlig. Vi kallar sådan resonemang för internlogiska.

Det paradoxala är att Elmer kanske ändå kan ha rätt på sitt sätt, men då inte i sina ”logiska” resonemang, utan i sina grundantaganden om sprithantering. De grundantaganden han utgår från och som bygger på hans erfarenheter från Danmark och EU kan ju vara mer lämpliga än de svenska.

Vilka hans utgångspunkter är och vilka de svenska utgångspunkterna är framgår emellertid varken av Elmers resonemang eller av de svenska kritikernas kommentarer. Den svenska logiken är lika internlogisk som Elmers och så stångar man pannorna blodiga mot varandra. Världen är full av exempel på samtal som leder till denna typ av motsättningar.

Den kvalitativa analysen

Språk har både en begränsande och en möjliggörande effekt. Språket har en logisk struktur som kan användas för att utifrån givna premisser föra ett antal slutsatser i bevis. Bevis betyder att det inte kan vara på något annat sätt. Slutsatserna är entydiga. Är logi-

ken riktigt utförd är också resultatet rätt. Samma logik finns i matematiska modeller och andra symboliska konstruktioner. Det är denna logik som gör det möjligt att komma fram till trovärdiga beräkningar av ett framtida skeende. Logiken är begränsad i den meningen att den gör ett urval av vad som uppfattas som relevanta observationer och förutsättningar. Inga andra observationer och förutsättningar än de som inkluderas i modellen kan användas.

De två resonemang som nu möts i EU-domstolen leder var för sig till formellt ”riktiga” slutsatser utifrån var sin logik. När Elmer vill få det han observerat i Sverige att passa sin modell måste han förvränga utgångsvärdena. När man i Sverige vill fullfölja sin alkoholtradition måste man ifrågasätta EU:s utgångsvärden. I bägge fallen kommer fakta att omvandlas att passa modellen och inte tvärtom. Positionerna blir låsta.

Språk och logik är bra verktyg genom sin förmåga att erbjuda svar på frågor som kan besvaras genom logiska resonemang. Detta är den kvantitativa analysens uppgift. Faran att fastna i en internlogik som distanserar sig från faktiska realiteter är uppenbar.

Språket möjliggör emellertid också att man kan skapa sammanhang i sådant som tidigare legat utanför den egna etablerade logikens förståelsehorisont. Nya erfarenheter tvingar fram en breddning av logiken och det sammanhang man ser. Att fånga upp och kunna beskriva det särskilda, dvs sådana nya och annorlunda erfarenheter är den kvalitativa analysens uppgift.

Vetenskap består av både kvalitativ och kvantitativ analys

Stora vetenskapliga upptäckter bygger också på denna andra egenskap hos språket.

Genom att åstadkomma språkliga bilder och konstruktioner som man tidigare inte använt så kan man benämna och beskriva fenomen som man tidigare inte uppmärksammat. Man kan med språkets hjälp särskilja något från något annat.

Språket möjliggör således att man kan synliggöra något som förut var otydligt eller oklart och som man inte tidigare haft djupare kunskap om även om man diffust vetat om dess existens.

Den kvantitativa analysen vill skapa exakta resultat. Den kvalitativa analysen syftar till en förbättrad precisering av vad det är man egentligen observerat. Bägge kompletterar varandra.

Den kvalitativa analysen

Principen för den kvalitativa analysen kan liknas vid den som används för att fastställa kvaliteter av vin genom vinprovning.

När en grupp vinprovare träffas kan de utveckla sin förmåga att precisera olika viners kvalitet genom att skapa ett gemensamt språk. Man benämner vinet samtidigt som man smakar det. Man kan tex tilldela vinet benämningar som spritsigt, ungt, fylligt etc.

Benämningarna bildar ett system, eller en typologi, som användes av provarna för att för varandra precisera smaken och kvaliteten hos varje nytt vin. Man skapar ett språk ur sin erfarenhet av hur vin smakar.

En person utanför vinprovarens krets, och utan detta språk, kan inte göra sig förstådd och kan därför heller inte bidra till vinprovningen. Gemenskapen består i att man har en gemensam och bred erfarenhetsmassa och tillsammans har gjort mycket smakande. Först med denna bakgrund, eller ”smakpalett”, så blir ett särskiljande av en speciell kvalitet möjligt.

Makten över sammanhanget

Om ledningen, som i Orwells 1984, vill bestämma över språket och vilka modeller och resonemang som kan tillåtas och vilka som måste förbjudas eller undertryckas så kan språket bara användas i sin ena aspekt. Erfarenheter kan bara beskrivas ur en insnävad ram. Någon ny kvalitativ kunskap kan inte växa till.

Inom denna snäva ram kan inga avvikande data komma fram. Samtalen blir internlogiska. Man tar inte hänsyn till erfarenheter som vunnits ur andra sammanhang. Förändring och anpassning till nya förhållanden i omvärlden blockeras. Verksamheten blir då ineffektivare än den skulle kunna vara och stagnerar.

Kvalitativ analys förutsätter att många olika sammanhang tillåts existera parallellt. Samtalet används i detta fall för att utifrån vars och ens olika erfarenheter formulera det språk som skall användas.

På samma sätt som smakpaletten gör det möjligt för vinprovare att samtala om vinets kvaliteter så kommer ett sådant språk att för deltagarna synliggöra fenomen, data och erfarenheter som annars inte skulle kunna beskrivas. Internlogiken bryts.

Det vetenskapliga förhållningssättet

Vetenskaplighet är inte enbart kvantitativa analyser och mätningar. Stora upptäckter bygger också på kvalitativa analyser och kreativa omtolkningar av de erfarenheter man redan gjort.

Samma förhållanden gäller för samtal inom en verksamhet. Språket måste användas både som ett hjälpmedel för att komma fram till kvantitativt och logiskt riktiga slut-

satser men också till att begripliggöra erfarenheter och formulera kunskaper. Den kvalitativa analysen är på samma sätt som mätningar och beräkningar en fråga om att generalisera enskilda erfarenheter så att de bildar ett större sammanhang.

En person kan tex ha druckit många olika viner och ha stor erfarenhet av vintillverkning. Det betyder inte att han har en god särskiljningsförmåga. Det är först när han tillsammans med andra försöker sätta ord på smak och kvaliteter och skapar en gemensam smakpalett som han kan utveckla sitt kunnande.

Det är således inte alltid självklart att man tidigt skall komma fram till ensartade och gemensamma uppfattningar och lösningar. Det kan istället vara värdefullt att man utforskar och klarlägger de deltagandes olika uppfattningar, erfarenheter och insikter, hur de vunnits, hur de relaterar till varandra och hur man tror att de påverkar de processer som är centrala för det gemensamma arbetet. Först när man fått paletten klar kan man precisera vad det är man vet och börja bygga sammanhang.

Samtalet måste föras i allt vidare ringar

Ett problem som ofta uppstår när man skapar sina "egna" kvalitativa analyser är att man utvecklar ett eget internt språk som visserligen duger för det egna arbetet men som inte är förankrat i omvärlden eller hos de parter man skall förhandla med.

Här har vetenskapandet och våra vetenskapliga institutioner en viktig uppgift, nämligen att sprida kvalitativ insikt i allt vidare cirklar och genom offentliga samtal skapa förståelse för de erfarenheter och samband som visat sig framgångsrika.